

Säämi parlamentaarlâš räädi šonjâdâhpoolitlâš strategia

Tuhhiittum säämi parlamentaarlâš räädi čuákkimist 14.04.2010

Säämi parlamentaarlâš räädi (SPR) lii uáli tuđavâš OA olmošvuoigâdvuodâkomiššion, ko tot tiäddud miärädâsâinis já toimâinis¹ šonjâdâhnuvástus já almosmaailmlâš olmošvuoigâdvuodâi ohtâvuodâ sehe váldá čielgâsávt vuotân algâaalmugij rašes tile šonjâdâhnuvástus háárán. SPR uáinu miel šonjâdâhnuvástus ohtâvuodâst toohum tooimah vaikutteh maangânáál algâaalmugij olmošvuoigâdvuodâid, já tondiet algâaalmugij jienâ kalga kulluđ meiddei aalmugijkoskâsijn šonjâdâhnuvástusráđádâlmijn.

SPR uáiná šonjâdâhnuvástus vijđâsub ohtâvuodâst: oovtmanolâš pirâskuormiittâs já lasanâm luánduriggoduvâiguin ávhástállâm taheh vuáhádumeest váduháá. Siämmâš tuálá tiäivás meiddei sâmi-iäláttâsâi já eellimhäämi/áigápuádu vuáhádume nuvástum šonnâdâhnuvástustilán. SPR tiäddud, et sâmesiärvádâh vuáháduvá šonjâdâhnuvástusân pyeremustáá nuuvt, et hávâdutteh tovâtteijeh kepiduvvojeh já siämmâst ovdeduvoo Säämi ulmui, ellei já luándu suvdenmaavcâ siäilum.

Maailmvijđosâš hástusin lii tot, et šonjâdâhnuvástus puáhtá čuávidiđ tuše oovtâstpargo pehti já váldimâin kiävtun pyeremusâid tiäđuud moh kávnvojeh – säämi ärbivuávlâš tiätu lii uáli tehálâš meid uuáassin taam hástus čuávdim.

Sâmi Kielâ já ton sistetoollâm luokittállâmvuáhádâh suvdá sâmikulttuur já ton ärbivyevi suhápuolvâst nuubán. Šonjâdâhnuvástus rahttâttâmvuávváamist já vuáhádume naavcâi väärridmist kalga váldiđ vuotân sâmi Kielâi sajattuv já turviđ sâmi Kielâi siäilum. Sâmi Kielâ já ton iäláttâssâid lohtâseijeh tiettim siäilum váátá, et sâmi-iäláttâsah siäiluh eellimvuámálâžžân.

Sâmitigeh kalgeh pasteđ uásálistiđ täsiärvusávt šonjâdâhnuvástus kyeskee miärädâstoohâmprosessâid aalmuglâš já aalmugijkoskâsâš tääsist. Sâmitiggijđ kalga adeliđ stuárráb meridemvääldi jieijâs kuávlv haaldâšmân já stivriimân, ko tot addel pyeremusâid máhdulâšvuodâid vuáháduđ šonjâdâhnuvástusân sâmikulttuur vuolgâsoojijn láddin.

SPR uáiná, et Suomâ já Ruotâ staatah kalgeh ratifisistiđ ILO 169-sopâmuš² já staatah kalgeh váldiđ OA julgâstus algâaalmugij vuoigâdvuodâin uáassin aalmuglâš lahâaasâtmis. Staatah kalgeh turviđ sâmmilij olmošvuoigâdvuodâi olâšume meid šonjâdâhnuvástusâst. SPR váátá, et tave-eennâmlâš sâmisopâmuš³ ratifisistoo jotelávt äššitobdeepargojuávhu puáhtâm iävtuttâs miel. Sopâmuš adeličij máhdulâšvuodâ sâmikulttuur oovdedmân kuulmâ staatâ kuávlust sâmikulttuur vuolgâsoojijn. Tot tovâččij älkkeebân šonjâdâhnuvástusân vuáhádume já turviiččij sâmmilij olmošvuoigâdvuodâi olâšume.

SPR váátá, et Meksiko juovlâmáánust 2010 Ovtâstum aalmugij (OA) šonjâdâhnuvástus kyeskee raamialmossopâmuš puáttee uásipeličuákkimist⁴, COP16-šonjâdâhráđádâlmijn kalga sooppâđ laválávt čannee luáštukiápádâsâin já sopâmuš rikkom sanktiovuáháduvâst. SPR váátá, et

¹ Resolution 7/28, 28 March 2008, Resolution 10/4, and Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the relationship between climate change and human rights (A/HRC/10/61). Resolution 10/4, para 7 and 8 explicitly mention indigenous peoples among the most vulnerable groups who will feel the most acute affects of climate change:

” *Recognizing* that will these implications affect individuals and communities around the world, the effects of climate change will be felt most acutely by those segments of the population who are already in vulnerable situations owing to factors such as geography, poverty, gender, age, indigenous or minority status and disability,”

² C169 The Indigenous and Tribal Peoples Convention, 1989 (International Labor Organisation ILO)

³ Nordisk samekonvensjon. Utkast fra finsk-norsk-svensk-samisk ekspertgruppe. 2005.

⁴ United Nation’s Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), 1994.

eennâmpáálu koskâliegâsvuodâtile ij uážu pajanid paijeel 1,5 celsiusceehi. Taam aaleeb liegâsvuodâtile pajanem vaikuttâsâid ličij vaigâd muneldid já viehâ vissásávt áštáččii arktâsij algâaalmugij kulttuurij eellimmáhdulâšvuodâid arktâsijn kuávluin. Staatah, moh iä tiävdáččii luáštukienigâsvuodâidis, kolgáččii máksid merhâšittee sááhuid ihásávt. Sááhuh kevttuuččii ovdedemenâimij luáštuttis energiapyevtitemvuovij oovdedmân. Sopâmuš olášume várás kalga vuádudid OA vuálásážžân aalmugijkoskâsii orgaan, mon ohtâvuotân kalga vuádudid algâaalmugorgaan, mii kocá sopâmuš olášume já ton vaikuttâsâid algâaalmugáid.

SPR váátá, et luáštuid kalga kepidid merhâšitteht. Kioto protokollaast⁵ luáštui kepidem viärdádállammuddon lii adelum ihe 1990. SPR uáiná, et tuše oovtâ ive luáštui asâttâm viärdádállammuddon kohtâl jieškote-uv staatâid epitâsiärvusávt já addel máhdulâšvuodâ tilán, mast tuodâlávt motomeh staatah iä taarbâš ollágin toohâđ luáštukiäpádâsâid. SPR iävtut, et viärdádállammuddon liččii staatâi koskâmiäráliih luáštuh iivijn 1990–2000. SPR váátá, et staatah kalgeh kepidid šaddovisteluaštuidis taam koskâárvust 40 % ive 2020 räi já 90 % ive 2050 räi.

SPR uáiná, et luáštui mere kalga haldâšid oovdedmâin udâsmuvvee energipyevtitemhaamijd já uázžumâin taid aalmug kiävtun hâlbis hodijguin. Huksim energiapehtilvuodâ kalga pyeredid huksimnjuolgâdusâiguin já torjuiguin. Aalmuglâš tääsist kalga asâttâđ šonjâdâhlaavâid, moi vievâst puáhtá haldâšid luáštuid já ruttâdid šonjâdâhnuvástus estimtoomâid já turvid algâaalmugij vuoigâdvuodâid šonjâdâhnuvástusâst.

SPR uáiná, et aalmugijkoskâsii algâaalmugpolitiijkâst kalga vuáijud eromâšávt šonjâdâhnuvástusân, hemâdâsâi keppidmân algâaalmugáid já algâaalmugij vaikuttemvâldi turviimân šonjâdâhnuvástusân lohtâseijee miärâdâstohâmist. Šonjâdâhnuvástus keppidmân viggee tooimâid kalga porgâđ nuuvt, et tain iä lah negatiivlâš vaikuttâsah algâaalmugij tiervâsvuotân já eellimmáhdulâšvuodâid.

SPR tuárju eromâšávt piäivâšenergiain ávhástállâm lasettem. Pieggâvyeimi lassetmist sâmmilij ärbivuávalavt aassâm kuávluid kalga sooppâđ ääšiuásilii sämitiggijn, sehe meiddei ääšiuásálij kuávlui päihálij ärbivuávalij iälättâsâi⁶ ovdâsteijeiguin, eromâšávt puásuituáloin (palgâsijguin). Pieggâvyeimi ij uážu tovâttid smávvást stuárráb hemâdâs sâmmilij ärbivuávaláid iälättâssâid tegu sâmmilâš puásuituálun. Udâsmuvvee energiahaamij lasettem váátá meiddei bioenergia kiävtu lasettem, mii puáhtá ääšimiäldâsij silleittäá lasettid sieminčalmaašluáštuid. Motomijn kuávluin bioenergia nuurrâm áštá algâaalmugij eellimtile. Bioenergia nuurrâm kalga tábâhtuđ pištee vuovvijn já prosessist kalga kunnijättid algâaalmugij vuoigâdvuodâid. SPR váátá, et bioenergia kiävtu lasettem ij uážu lasettid sieminčalmaašluáštuid já váátá, et sieminčalmaašluáštuid kalga haldâšid pehtilis silleiguin. Čäcivyeimi lasettem ij uážu äštid luánduáárvuid ige tovâttid smávvást stuárráb hemâdâs sâmikulttuurân. SPR tiäddud meid, et lavje ij lah udâsmuvvee energiahäämi.

SPR vuástálist vááimusvyeimi lasettem. Sâmmiliih mušteh ain-uv Tšernobyl vááimusvyeimilájdâs luhottisvuodâ ive 1986 já mon vaikuttâsah sâmisiärváduvvâid já sâmmilij ärbivuávaláid iälättâssâid láá tiettuumist vala-uv. Vááimusvyeimi ij lah putes energiapyevtitemhäämi, pic toovvât luáštuid nuuvt ton huksim, uuraan haahâm já laigom-uv ohtâvuodâst tegu meiddei pasâttâsâi loppâsajostitem ohtâvuodâst. Tave-enâimijn, Suomâst já Ruošâ aldakuávluin uuraan laigom já haahâm, ruukitoimâ já vááimusluhottisvuotâ puávtáččii tuššâdid sâmmilij ärbivuávlj iälättâsâi toimâmiävtuid.

Uddâ šonjâdâhsopâmušâst kalga sooppâđ sieminčalmaašluáštui merhâšittee keppidmist, toi čuávumân kalga lääččid aalmugijkoskâsii kocceemvuáhâdud já staatah kalgeh rajiid

⁵ Kyoto protocol, 1997

⁶ Säämi puásuituálu, -eennâmtuálu, nuurrâm, meccipivdo já eres iälättâsah, moh vuáduveh mecciriggoduvâiguin ávhástâlmân.

sieminčalmaašluáštuid ráhtulášvuodâst, jotoluvâst sehe tálutuáluin njuolgâdusâiguin já energiatorjuiguin. Sieminčalmaašluáštuh iä tuáistáázân räijejuu sierâ, pic rajiimeh kyeskih tuše almolávt sieminčalmaašluáštuid. Eromâšávt ovdedemenâmi jótutuáloid já ráhtulášvuotân kalga lááččid jieijâs ruttâdemoornig, mon pehti uárnejuvvojeh hálbis silleeh toi kiávtun. Návt puávtáččij häälbihť já pehtilávt haldâšid sieminčalmaašluáštuid maailmviđosávt.

Epitievâslâš pyelimist šaddee sieminčalmaah tegu čapis čidđâ já kiepâ láá merhâšitteb roolist eennâmpáálu lieggânmiš, ko vuárdáččijgin. Sieminčalmaašluáštuiin láá meiddei merhâšitte tiervâšvuodâvaikutâsah, moh tovatteh ovdiláigâsijđ jâmiimijđ maailmviđosávt. Tai luáštui kepidem puáhtá jotelis já positiivlâš puátusijđ. Sieminčalmaah jođálmiteh šonjâdâhnuvástus eromâšávt arktâsii kuávlust já tai luáštui kepidem lii uáli tehálâš šonjâdâhnuvástus estimist. Iänááš uási sieminčalmain joteh Aasiast áimuvirdij mielđ arktâsii kuávlun. Luáštâđâttijn muottuu já jienâ oolâ kiepâ čâpusmid toi ase. Čapis ase njama piäivâásuonjârdem pehtilubboht já návt muotâ já jienâ suddâv jotelubboht. Prooses jođálmite lieggânem eromâšávt arktâsii kuávlust.⁷

SPR kiásá toos, et moottorkiälhái já pehhei energiapehtilvuotâ pyereduvvoo jotelávt. Sâmmilij ärvivuáväliih iäláttâsah tarbâseh taid riäiduid pargostis, mut taid kolgáččij ovdediđ uccááluáštulubbon já eromâšávt pehheid kolgáččij ovdediđ torvolubbon já luándun uccëeb luodâid kyedden. Taat tuárjuččij meid biodiversiteet suojâlem. SPR iávtut, et staatâ tutkâmlâjâđâsah oovtâst irátteijeiguin já sâmmilij ärbivuávälij iäláttâsâi ovdâsteijeiguin algâttiččii tággâár ovdedempargo jotelávt.

SPR uáiná, et šonjâdâhnuvástus tuástumist kalga nuávdittid OA biodiversiteetsopâmuš⁸ artikla 8(j)⁹ já väldid vuotân sâmmilij ärbivuávälii tiäđu¹⁰, vuáválašvuodâid já innovaatioid já sâmmilij vaikuttëmâhđulášvuodâid meid aalmugijkoskâsijn orgaanâin nomâttum artikla vuáđuld. SPR haalijđ kiddid huámâšume meid sopâmuš artiklan 10(c)¹¹, mii meerrid, et sopâmušuásipeleh kalgeh suojâlid já movtjiddit biologisij naavcâi ärbivuávälii kevttim ärbivuávlj kulttuurlij vuovij miäldâsávt, moh heivejeh suojâlem já pištee kevttim vátâmâššâid. SPR uáiná, et artikla kenigit staatâid kunnâjâttid sâmmilij ärbivuávälii luándukevttim.

SPR lii huolâst tast, et staatah iä lah juksâm ulmees orostittid luándu maanġâhâmâsâšvuodâ kiävhum ive 2010 räi¹². SPR avžut staatâid suojâlid luándu maanġâhâmâsâšvuodâ já turvid tom eromâšávt aalmugijkoskâsâžžân biodiversiteetihheen 2010. SPR ana tehálâžžân, et šonjâdâhnuvástus vaikuttâsah ärbivuávälii tiätun já tiäđu vuotânväldim šonjâdâhnuvástustutkâmušâst já miärdâstohâmist kiedâvuššuuččii biodiversiteetsopâmuš konteekstâst já valduuččii vuotân ive 2010 maņasijn biodiversiteet uulmijn.

⁷ Kj. om...: Co-Chair's Summary: Melting Ice: Regional Dramas, Global Wake-Up Call Tromsø, 28 April 2009.

⁸ United Nation's Convention on Biological Diversity, 1992.

⁹ Article 8(j): *Subject to national legislation, respect, preserve and maintain knowledge, innovations and practices of indigenous and local communities embodying traditional lifestyles relevant for the conservation and sustainable use of biological diversity and promote their wider application with the approval and involvement of the holders of such knowledge, innovations and practices and encourage the equitable sharing of the benefits arising from the utilization of such knowledge innovations and practices.*

¹⁰ Ärbivuávälaš tiäđu jieškote-uv kiellân:

Tavesâmikielân: árbevirolâš diehtu

English: traditional knowledge

Norsk: tradisjonell kunnskap

¹¹ Article 10(c) *Protect and encourage customary use of biological resources in accordance with traditional cultural practices that are compatible with conservation or sustainable use requirements;*

¹² Biodiversiteetsopâmuš uásipeličuákkim COP6 ive 2002 meridij, et sopâmušuásipeleh čonnâseh orostittid luándu maanġâhâmâsâšvuodâ kiävhum ive 2010 räi.

SPR iävtut, et sopâmuš COP10-čuákkimist 2010 Nagoyast 18.–29.10.2010 meriduuččij, et artikla 8(j) maangâihásii pargo-ohjelmân valduuččij uđđâ pargo: šonjádâhnuvástus já ärbivuávâlâš tiätu. SPR táttu staatâid ovdediđ čuákkimist taam pargo olâšume.

OA šonjádâhnuvástussopâmuš ohtâvuotân kalga vuáđudiđ algâaalmugij virgâlâš orgaan, mii valmâštâl já čuávu algâaalmugij kyeskee šonjádâhnuvástusmiäradâstoohâm. Orgaan kolgâččij toimâđ oovtâstargoost OA algâaalmugij pissoo foorumáin já biodiversiteetsopâmuš WG8J-párgojuávhoi¹³. Orgaan tooimâ vuáddun kolgâččij lede OA julgâštus algâaalmugij vuoigâdvuodâin¹⁴ (algâaalmugij julgâštus). Orgaanân kalga turviđ kelijdeijee toimâm- já äššitobdeenaavcâid. Tot kalga meiddei toimâđ oovtâstargoost haldâttâsâikoskâsii šonjádâhnuvástuspaneláin¹⁵ já Arktâsáin Raadijn. Orgaanâst kalgeh lede ovdâstum tuárvi pyereest algâaalmugij ovdâsteijee orgaaneh já seervih, moh ovdâsteh algâaalmugij vâldimáin vuotân eennâmtiedâlii luávdimvuodâ.

Staatah kalgeh adelid sämitiggij ihásávt pisovâš ruttâdem šonjádâhnuvástusân vuáháduumân, ton tutkâmân já jieijâš šonjádâhpolitiik oovdedmân. Jyehi sämitiggeest kalga toimâđ pirâs- já šonjádâhaašijn västideijee virgealmai já äššitobdeelävdikodde mii kiedâvuš täid koččâmâšâid. Staatah kalgeh adelid pisovâš ruttâdem tai pargo tipšomân.

SPR uáiná, et šonjádâhnuvástustutkâm kalga lasettiđ já tutkâmist kalga vuáijjuđ eromâšávt šonjádâhnuvástus vaikuttâsâi já hemâdâsâi minimistmân arktâsij algâaalmugij aassâmkuávluin. Tutkâm já tutkâmruttâdem kolgâččij koordinistiđ oovtâstargoost staatâiguin, arktâsii raadijn já ääšiuásálii algâaalmugáin.

Säämi parlamentaarlâš räádi avžut Taažâ, Ruotâ já Suomâ sämitiiggij čonnâsiđ ovdediđ toimâid pištee ovdânem miäldâsávt energiaávhástállâm pehtilitmân já šonjádâhnuvástus tovâtteijee luáštui haaldâšmân. SPR kalga toimâđ nuuvt, et oovded uđâsmuvvee energiahaamij kevttim. SPR čoonnâs rähtid šonjádâhpoolitlâš ohjelm.

¹³ Ad Hoc Working Group on Article 8(j) and related provisions

¹⁴ United Nations Declaration on The Rights of Indigenous Peoples, 2007.

¹⁵ Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC)